



БОГДАНОВА В.О.,  
здобувач

*Інститут історії  
України НАН України*

**ПРИНЦИП  
ОСОБЛИВОГО  
ПАРТНЕРСТВА І  
РОЛЬ  
ДІАСПОРИ В  
УКРАЇНСЬКО-  
КАНАДСЬКОМУ  
СПІВРОБІТ-  
НИЦТВІ**

Історія ХХ століття складна і суперечлива. Вона продемонструвала, що процес становлення незалежних національних держав на теренах колишніх імперій, їх поступ як повноправних суб'єктів міжнародних відносин на світовій арені, можливі лише за умови політичного та економічного сприяння провідних країн світу. Після досягнення Україною незалежності її відносини з Канадою розвивалися досить сприятливо, не наражаючись на скільки-небудь істотні перепони. Прийнято вважати, що між обома країнами з самого початку склалися відносини "особливого партнерства". У чому ж полягає їх зміст і суть? Підписуючи 31 березня 1994 р. відповідну угоду, тодішній міністр закордонних справ Канади Андре Уеллет підкреслив, що вирішальний фактор специфіки українсько-канадських відносин полягає в наступному: "У нас з Україною особливі стосунки, враховуючи насамперед той чинник, що досить велика кількість, значний відсоток українців мешкають в Канаді"<sup>1</sup>. З свого боку,

Україна, розбудовуючи незалежну державу, де насамперед мають бути забезпечені права і свободи людини, створює механізм нового державного управління, невід'ємну частину якого складає формування етнополітики, як політики держави у сфері міжетнічних стосунків і, зокрема, ставлення держави до тих українців, яких доля розкидала по всьому світу. В Декларації про державний суверенітет України наголошується, що вона "...виявляє піклування про задоволення національно-культурних, духовних і мовних потреб українців, які проживають за межами Республіки"<sup>2</sup>. Проводячи незалежну зовнішню політику, держава дбає і про свою діаспору. В "Основних напрямках зовнішньої політики України" записано, що однією з головних пріоритетних функцій зовнішньої політики країни є контакти з українською діаспорою<sup>3</sup>.

Українська громада є однією з найбільш потужних і організованих у Канаді і не тільки відіграє помітну роль у політичному житті своєї країни, але й виступає вирішальним фактором, котрий визначає специфіку українсько-канадських взаємин. Попри різні труднощі й негаразди, в умовах багатоетнічного оточення, канадські українці (так звані "етнічні українці" – нащадки емігрантів у другому-шостому поколіннях) зберігають у своєму середовищі українську мову, культурні, побутові, мистецькі традиції, народні звичаї, свою національну самобутність. Українські громади в Канаді є джерелом знань про землю батьків. Будучи носіями своєї виробничої культури та досвіду, вони чимало зробили та роблять для добробуту держави, повноправними громадянами якої вони є. В умовах зростання національної свідомості і загального національного відродження, створення цілісної концепції власної державності на базі своєї історії, а також досвіду інших народів активізується громадський і науковий інтерес до історії, культури і сучасного життя і суспільної діяльності українців, які живуть за межами України, їх зв'язків із етнічною батьківщиною.

З огляду на це вивчення еволюції зв'язків української діаспори Канади з Україною і ролі діаспори у становленні та розвитку двосторонніх відносин між двома країнами набуває особливого значення. Існує нагальна потреба у з'ясуванні оптимального характеру структури, змісту і форм таких двосторонніх зв'язків з урахуванням конкретних потреб розвитку України на сучасному етапі. Реальне життя вимагає створення науково обґрунтованої програми практичного співробітництва України з українською діаспорою в Канаді.

Вперше до вивчення проблеми імміграції вчені звернулись ще на початку ХХ ст. Саме тоді побачили світ роботи В.Корольова і О.Кириленка, в яких головна увага приділялась діяльності культурних

організацій і товариств канадських українців<sup>4</sup>. Проте у міжвоєнний період в Україні такі праці не виходили, а після 1945 р. із зрозумілих причин проблема заокеанської імміграції взагалі вважалася “неіснуючою”. Наукові дослідження не проводились, але натомість розгорнувся масовий ідеологічний наступ проти націоналістичних угруповань в Канаді. Першою фундаментальною працею, де знайшли висвітлення соціально-економічні питання становлення і життя української еміграції в Канаді, стало дослідження А.М.Шлепакова. Поряд положень і висновків воно не втратило свого значення і сьогодні<sup>5</sup>. Фермерському руху в Канаді присвячена робота Л.О. Лещенка. Її автор аналізує соціально-економічне становище фермерства і чимало уваги приділяє проблемам фермерів українського походження<sup>6</sup>. З нагоди 100-річчя українського поселення в Канаді вийшли колективні монографії, в яких висвітлюються джерела і причини масової еміграції українців на зламі XIX-XX ст., суспільно-політичне і культурне життя української заробітчанської імміграції в минулому і на сучасному етапі зв'язків українських канадців з Україною<sup>7</sup>.

На жаль, процеси, які відбуваються у середовищі української етнічної групи Канади, починаючи з 60-х років і до сьогоднішнього дня, все ще недостатньо привертають увагу українських вчених. В основному це праці В.Б.Євтуха, де розглядаються питання про сутність української етнічності в Канаді, а також соціально-економічне становище і етнокультурний розвиток канадських українців<sup>8</sup>. Діяльності канадських українців, спрямованій на підтримку мирних ініціатив радянського уряду, присвячені роботи О.О.Ковальчук<sup>9</sup>. Широке коло питань, пов'язаних із сучасною соціально-економічною діяльністю української діаспори, в тому числі крізь призму розвитку із землею батьків аналізується в спільних роботах В.Б.Євтуха і О.О.Ковальчук<sup>10</sup>. Культурно-просвітницькі аспекти зв'язків між громадськістю України та зарубіжними українцями, в тому числі і канадськими, висвітлює М.В.Знаменська<sup>11</sup>. Формування українсько-канадських відносин і роль у цьому процесі української діаспори частково досліджено С.Й.Аппатовим і Н.П.Горбатюк<sup>12</sup>.

До проблем української діаспори Канади звертались і канадські вчені українського походження. Ряд робіт присвячено питанням збереження культурної спадщини української імміграції, висвітленню церковного життя, аналізу функціонування політичних організацій канадських українців<sup>13</sup>. Детальна характеристика діяльності громад і організацій канадських українців, збереження ними родинних зв'язків з своїм народом міститься у працях П.Кравчука<sup>14</sup>.

Таким чином, ряд важливих та актуальних проблем українсько-канадських відносин залишився поза межами уваги сучасних дослідників. В статті здійснено спробу вивчити нові пріоритети і зміст українсько-канадського співробітництва в контексті дії принципу особливого партнерства і з'ясувати роль діаспори в еволюції цього процесу.

Після прийняття 24 серпня 1991 р. Акту про незалежність України почали утворюватись численні центри допомоги українському народу, відповідні фонди, у тому числі сприяння розвитку економічних відносин, наукових досліджень і т. ін. Оцінюючи їх стан та перспективи, необхідно враховувати справжні фінансові можливості зарубіжних українців. Їх не варто перебільшувати, як це нерідко робиться, а слід сприймати у реальному світлі. Важливо також пам'ятати, що фінансові та ділові структури канадських українців є невід'ємною частиною місцевого бізнесу, діють за його нормами і принципами. Тому українські фірми, агентства, фонди Канади необхідно сприймати насамперед як можливих партнерів для встановлення контактів з діловими колами цієї країни, пам'ятаючи, що етнічний фактор може зіграти виключно важливу роль у налагодженні таких контактів.

Необхідно враховувати й те, що споживацькі настрої щодо зарубіжних українців з боку деяких представників ділових кіл України мали наслідком виникнення певної настороженості у ставленні до останніх з боку канадсько-українських бізнесменів. Тому дуже важливо засвідчити на практиці, що двосторонні зв'язки мають будуватися тільки за принципом взаємовигідності. Зарубіжні партнери зацікавлені у збереженні стабільності у нашій державі, що (і вони це добре розуміють) значною мірою зумовлюється виходом України з економічної кризи.

До основних фондів і організацій, у співробітництві з якими зацікавлена Україна, слід насамперед віднести Український народний союз – найстарішу і найчисленнішу в українському зарубіжжі страхово-допомогову організацію. Вона поширює свою компетенцію на США і Канаду, має оборотний капітал 80 млн. дол. і надає понад 16 типів страхових послуг. Перспективним виглядає також партнерство з Українською кредитною спілкою "Будучність" і Українською кредитною спілкою "Нова громада", які мають філії по всій Канаді і спеціалізуються у наданні кредитів та позик; Фондом "Поміч України", заснованим у 1990 р. переважно для розв'язання проблем, пов'язаних з інвестиціями у сфері науково-технічних

інновацій ноу-хау. Важливу роль відіграє також Канадсько-українська фундація “Допомога Україні”, діяльність якої координує Світовий конгрес українців (СКУ). Один з ініціаторів створення цієї фундації Ярослав Соколик зазначив: “Ми мріємо зібрати 10 млн. доларів і покласти їх до банку з тим, щоб відсотки з них йшли на духовно-матеріальну допомогу материковій Батьківщині, яка сьогодні, на жаль, перебуває в економічній та моральній руїні”<sup>15</sup>. Керівники цієї організації закликають українську діаспору приєднатися до моральної допомоги Україні, що її організовує Українська світова фундація при СКУ: “Виявить патріотизм і любов до свого народу й країни своїх батьків, яка намагається засісти в колі вільних народів світу, виявить свою жертвовність не словами, а ділом”, – підкреслюється у зверненні СКУ<sup>16</sup>.

Співпраця діаспори з Україною може здійснюватись у різних формах, хоча сьогодні вона все ще залишається здебільшого односторонньою – від діаспори до України. Між тим зв'язки повинні переводитися на постійну основу і формуватися тільки за принципом взаємовигідності. Аналіз соціально-економічної обумовленості зв'язків української діаспори Канади з Україною, зовнішніх і внутрішніх чинників співробітництва, форм організації двосторонніх зв'язків дозволяє зазначити, що без певних якісних змін у характері співробітництва, його стан і ефективність не зможуть досягти необхідного рівня. Сьогодні насамперед варто було б перевести зв'язки з канадською діаспорою на основу взаємовигідного економічного, науково-технічного і культурного співробітництва. Необхідно також підпорядкувати діяльність по організації співробітництва загальнодержавним проблемам, а не завданням приватного характеру. При налагодженні ділових стосунків із зарубіжними партнерами потрібно намагатися ширше використовувати їхні можливості та мислити загальноукраїнськими категоріями. Слід також пам'ятати, що у середовищі канадських українців існують ідейні розходження, а самі вони дотримуються різних політичних орієнтирів, об'єднуючою і мобілізуючою ідеєю для них завжди була ідея незалежної української держави.

Що ж до сучасних зв'язків, то нерідко їм притаманні такі риси як ситуаційність та спорадичність, а іноді навіть очевидна невідповідність загальнодержавним потребам України. Не дивно, що внаслідок цього досить часто вирішуються не глобальні, а досить вузькі проблеми. Чимало організаторів співробітництва з нашого боку, вступаючи у ділові стосунки із зарубіжними партнерами, праг-

нуть розв'язувати переважно свої особисті проблеми і не дуже стурбовані загальнодержавними інтересами. Вони далекі від мислення загальноукраїнськими категоріями і від прагнення використати можливості зарубіжних бізнесменів для реального виходу на широкі урядові кола країн поселення. Зазначимо, що після референдуму 1 грудня 1991 р. і міжнародного визнання України все більше виявляється впевненість окремих організацій українського зарубіжжя в достатності їх внеску у справу утворення незалежної української держави. Міфологізоване уявлення про можливості діаспори, яке гіпертрофувалося у формулі “Діаспора допоможе Україні”, під впливом взаємодії представників діаспори та українців поступово замінюється об'єктивною оцінкою реальних можливостей.

Фактором, який стримує співробітництво канадської діаспори з Україною, є уповільненість економічних перетворень. Зарубіжні бізнесмени виявляють занепокоєння з приводу економічних реформ. Відомий канадський бізнесмен Б.Вжесневський дуже влучно зазначив з цього приводу: “Так звані бізнесмени, котрі влаштувалися завжди хабарництву та номенклатурній кон'юктурі, у своєму підприємстві чи бізнесі не будуть перейматися долею працівника, пильнувати за екологією чи платити державі належні податки. За таких умов не створюються економічно незалежні соціальні групи бізнесменів і працівників. Україна опиняється в ролі країни третього світу”<sup>17</sup>. Крім того, організатори зв'язків з нашого боку далеко не завжди враховують той факт, що зарубіжні українці є невід'ємною складовою частиною того суспільства, в якому вони живуть. Через це з партнерами українського походження пов'язується переважно розв'язання вузьких проблем приватного характеру. Встановлення глобальних зв'язків на рівні державних організаційних структур Канади досить часто відсовується на другий план. Недостатньо використовуються також усталені традиції економічного і політичного прагматизму, притаманні більшості країн поселення зарубіжних українців і Канади в тому числі. Організатори зв'язків з нашого боку враховують існуючі реалії лише під кутом зору можливих здобутків для України і не намагаються розширити спектр їх ефективного застосування.

Однією з нагальних проблем економіки України є питання про надходження іноземних інвестицій. Ті, що здійснювалися до цього часу, мали здебільшого спорадичний характер, тому що факт встановлення української державності не є в очах канадських бізнесменів достатнім гарантом для вводу в українську економіку своїх

капіталів. На сучасному етапі цілком очевидною стала потреба у приватній ініціативі, потреба у добре задокументованій інформації про те, які реальні і потенційні можливості існують для того, щоб успішно розвивати бізнес з Україною на різних ділянках господарського життя<sup>18</sup>. Налагодження чіткої взаємодії між Україною і українською діаспорою неможливе без існування системи взаємної інформації, наявність якої дозволила б значно послабити дію тих факторів, що гальмують взаємовигідні зв'язки. Свого часу відомий економіст Р. Гаврилишин відзначав, що “на 500 осіб на Заході, які орієнтуються в польських справах, припадає один, хто знає про Україну. На тисячу осіб, які знають про Сінгапур, трапляється лише одна людина, яка знає про Україну”<sup>19</sup>. За роки, що віддаляють нас від того часу, коли було зроблено цей висновок, радикальних змін у напрямку покращення ситуації не відбулося.

На Заході досить поширеною є ідея про “безперспективність” зв'язків української діаспори з країною свого походження, якщо вона виступає як “об'єкт допомоги” чи порятунку, не одержуючи нічого натомість. Водночас з нашого боку досить довго помітно перебільшувалось почуття ностальгії, патріотизму і т. ін. Одним із факторів, який безсумнівно гальмуватиме взаємодію канадської діаспори та України, є поліетнічний склад населення нашої країни: адже на території України мешкає біля 90 національностей<sup>20</sup>. Етнічні спільноти не виступають перешкодою на шляху співробітництва, але нерозв'язаність їх проблем ускладнює співробітництво. Крім того, саме цей фактор можуть використовувати у своїх інтересах ті сили, які зацікавлені в ускладненні політичної ситуації в Україні. Канада накопичила досить багатий позитивний досвід побудови міжетнічних стосунків, і саме представники діаспори здатні успішно і з користю для України ним поділитися.

Учасники і організатори зв'язків з боку України недостатньо озайомлені з існуючими в житті зарубіжних українців проблемами. А їх не так вже й мало. Адже “в діаспорі тим часом занепадають центри українознавства і всі їхні українські програми, інші інститути, музеї, газети і видавництва – все те, що діаспора самовіддано і талановито створювала впродовж десятиріч як форму модерної самоорганізації, як мікромодель розвиненого громадського суспільства”<sup>21</sup>. На жаль, і сьогодні досвід впливу діаспори на політичні кола країни свого поселення та можливості використання її наукового та економічного потенціалу на користь України все ще не вивчається на серйозному державному рівні. Отже, цілком зрозуміло, що через всі

ці обставини взаємодія канадської діаспори та України відчутно стримується.

Разом із тим склався ряд факторів, які сприяють співробітництву двох сторін. Досить вагомим серед них є деідеологізація соціально-економічного життя в Україні, здійснення якої дозволяє ліквідувати політичні бар'єри у спілкуванні канадських українців з країною походження. Внаслідок того, що за радянських часів українці в зарубіжному світі штучно поділялися на "прогресивних" і "реакційних", зв'язки з Україною обмежувалися тільки першою категорією. І тільки завдяки проголошенню незалежності, ставлення зарубіжних українців до України змінилося на краще. Завдяки зусиллям уряду України та її дипломатичним представництвам зникла і інформаційна блокада навколо нашої держави.

Серед факторів, що позитивно впливають на співробітництво України з діаспорою, бодай найважливішим є колосальний досвід діаспори із збереження та розвитку української етнічності в умовах демократичного суспільства, яким вона може поділитися з нами. Певною мірою саме завдяки зусиллям і активності канадської діаспори в останні роки спостерігається зростання престижу України та українців у сучасному світі, виникає зацікавленість нашою країною серед представників ділових кіл. У зв'язку з цим важливо зазначити, що до співробітництва з Україною залучаються не лише асоціації та об'єднання представників української діаспори, а й країни їхнього проживання в цілому, причому саме Канаді належить роль "особливого партнера" України.

З часу здобуття Україною незалежності представники української діаспори Канади прагнуть встановити постійні економічні, культурні та наукові зв'язки зі своєю батьківщиною, про що йшлося в 1992 р. в Києві під час роботи Всесвітнього форуму українців, на якому була створена Українська всесвітня координаційна рада. Її діяльність спрямована на поєднання зусиль громадських, професійних і творчих об'єднань, установ і окремих осіб в інтересах українства в цілому світі, а також для сприяння розвитку та збереженню національної самобутності діаспори. Рада проводить дослідження з актуальних проблем розбудови української держави, поширює за межами країни знання про українську культуру, історію, сучасні проблеми, уявлення про українців у світі<sup>22</sup>.

Подальшому розвитку зв'язків з канадськими українцями активно сприяє діяльність товариства "Україна – Канада". Воно входить до складу створеної в грудні 1992 р. федерації "Україна і світ", яка по-



кликана не тільки зберігати набутий досвід зарубіжних зв'язків, а й розширювати і поглиблювати їх<sup>23</sup>. Помітних зусиль для розвитку культурного та наукового співробітництва з українською діаспорою докладає Комітет з питань науки і культури для зв'язків з українцями за кордоном, заснований у липні 1990 р. при Академії наук України з ініціативи групи відомих українських вчених та діячів культури. Діяльність комітету спрямована на встановлення тісних і постійних контактів з науковими та культурними центрами української діаспори, а також з науковими, культурними та громадськими діячами, бізнесменами, інженерами тощо. Його діяльність сприяє інтеграції української науки у світову систему, розвитку духовної та матеріальної культури українського народу, консолідації всіх сил, які зацікавлені в розбудові суверенної демократичної України. Комітет має широкий діапазон прав щодо встановлення наукових і культурних зв'язків із зарубіжними науковими центрами, асоціаціями, науковими та навчальними інститутами, окремими науковцями і діячами культури, створення спільних колективів і лабораторій, підприємств та організацій і т. ін.

Відчутний внесок у співробітництво України з діаспорою здійснює Міжнародна українська економічна асоціація, яка організовує і координує співпрацю вузів і науково-дослідницьких інститутів України та іноземних вчених українського походження. Крім цього, асоціація має на меті сприяти розвитку в Україні економічної науки, допомагати інтеграції економіки та економістів України в міжнародну економічну спільноту через такі заходи як науковий обмін, стипендії, проведення міжнародних конференцій, видання спільних публікацій тощо<sup>24</sup>.

Зміцненню зв'язків України з Канадою сприяє також діяльність Канадського бюро технічної допомоги Україні, до складу якого входить чимало представників діаспори. Партнерство в галузі державного управління передбачає підготовку нового покоління фахівців для сфери управління, здійснення ряду заходів з метою професійного вдосконалення українських інституцій та установ. Першим кроком по реалізації цієї програми стало здійснення канадського проекту Інституту державного управління та самоврядування, фінансованого Міністерством зовнішніх справ і міжнародної торгівлі Канади. Необхідно відзначити, що успішна діяльність цього інституту демонструє головну мету канадської програми технічної допомоги Україні – посилити існуючі політичні та економічні зв'язки між двома країнами шляхом підтримки і розвитку демократії та ринкової економіки. Для

допомоги в іншій пріоритетній сфері – сільському господарстві – розроблено агропромисловий проект, який координується інститутом сільського господарства. Цей проект покликаний допомогти у відтворенні та реабілітації фермерства в Україні, збереженні та переробці врожаю, вивченні ринку тощо. Під керівництвом Канадського товариства міжнародної охорони здоров'я здійснюється програма під назвою “Партнери в охороні здоров'я”<sup>25</sup>.

Реалізація зовнішньополітичної стратегії України передбачає використання різноманітних форм і засобів, які у сукупності мають сприяти ефективному досягненню визначених цією стратегією цілей. У контексті такого підходу слід розглядати і традиційні українсько-канадські семінари з питань безпеки – стратегічні розмови між двома державами, покликані продовжувати і розширювати конструктивний діалог та обмін досвідом, що встановилися між Україною та Канадою. Ініціатива проведення таких семінарів, яка належала колишньому послу України в Канаді Віктору Батюку, знайшла цілковиту підтримку та розуміння з обох сторін, що дало новий позитивний імпульс поглибленню двосторонніх відносин, реальному втіленню принципів особливого партнерства, на яких ґрунтується співробітництво між Україною та Канадою. Перший семінар відбувся у 1995 р. у Кінгстоні (Канада). Наступний було проведено в Києві у 1996 р. У ході цих перших двох заходів сторони переважно придивлялись одна до одної, оцінювали, наскільки реально можна говорити про стратегічні проблеми через вісім тисяч кілометрів, океан і ремінісценції “залізної завіси”. Виявилось – цілком реально і навіть необхідно. На третьому семінарі в 1997 р. у Кінгстоні обговорювалась тема “Україна після Мадриду”, зокрема такі актуальні на той час питання, як європейська безпека та відносини між НАТО та Україною після Мадридського самміту НАТО. Про високий рівень зацікавленості щодо обміну думками з нагальних проблем міжнародних та двосторонніх відносин свідчить те, що у семінарах брали участь високі посадові особи з обох сторін, а саме – представники Ради національної безпеки та оборони, Міністерства закордонних справ та Міністерства оборони України і Департаменту національної оборони, Департаменту закордонних справ та міжнародної торгівлі Канади, а також представники наукових кіл з обох сторін. Четвертий семінар проходив 16 – 17 жовтня 2000 р. в Києві. Співрозмовники виходили з обопільного прагнення будувати взаємини між собою і на міжнародній арені з урахуванням особливостей та специфіки інтересів кожної сторони. Діалог вівся з наступних питань:

роль України в євроатлантичних структурах безпеки і бачення її участі в Європейській ідентичності та у сфері безпеки і оборони; українська оборонна реформа; українсько-російські відносини у галузі безпеки. Канадські учасники зустрічі висловили свою позицію, спрямовану на підтримку євроінтеграційних прагнень України, наголошуючи на тому, що Канада, яку з Європейським союзом поєднують міцні політичні та економічні зв'язки, зі свого боку сприятиме входженню нашої держави в європейські структури<sup>26</sup>.

Уже сьогодні співробітництво України з Канадою в галузі військової освіти дало позитивні результати. Зокрема, канадський уряд надає допомогу в базовій мовній підготовці особового складу миротворчих підрозділів Збройних сил України шляхом проведення довгострокових мовних курсів та навчання у Центрі Персона. Така допомога позитивно впливає на прискорення процесу становлення українського війська, на створення єдиної системи військової освіти та поступовий перехід в галузі військової освіти до світових стандартів.

Україна і Канада надалі залишаються особливими партнерами, кожен з яких не байдужий до долі іншого. Вони не тільки не втратили інтересу до подій, що відбуваються у кожній з країн та у світовій системі в цілому, а, навпаки, прагнуть знайти спільні шляхи вирішення актуальних проблем, що постають у сучасних реаліях світових взаємовідносин.

#### ПОСИЛАННЯ

- <sup>1</sup> Прес-конференція міністрів закордонних справ України і Канади // Політика і час. – 1994. – № 5. – С.80.
- <sup>2</sup> Декларація про державний суверенітет України // Радянська Україна. – 1990. – 17 липня. – С.5 – 6.
- <sup>3</sup> Основні напрями зовнішньої політики України // Політика і час. – 1993. – № 9. – С.96.
- <sup>4</sup> Корольов В. Українці в Америці. – К., 1909; Кириленко О. Українці в Америці. – Відень, 1916.
- <sup>5</sup> Шлепаков А.М. Українська трудова еміграція в США і Канаді (кінець XIX – початок XX ст.). – К., 1960.
- <sup>6</sup> Лещенко Л.О. Фермерський рух в Канаді. 1900 – 1939. – К., 1979.
- <sup>7</sup> Українські канадці в історичних зв'язках із землею батьків. До 100-річчя прибуття перших українських поселенців до Канади. – К., 1990; Українська еміграція. Історія і сучасність. – Львів, 1992.
- <sup>8</sup> Євтух В.Б. Українські етнічні групи США і Канади: соціально-економічний аспект. – К., 1980; Його ж. Українська етнічність у Канаді: можливості та реальність // Всесвіт. – 1991. – №11; Його

- ж. Роль символів у збереженні української етнічності в Канаді // Українська еміграція. Історія і сучасність. – Львів, 1992.
- <sup>9</sup> Ковальчук О.О. Проти сил війни і реакції. – Ужгород, 1984; Його ж. Участье украинской трудовой эмиграции Канады в движении солидарности с советским народом (1917 – 1945) // Зарубежный мир: социально-политические и экономические проблемы. – Вып.5. – К., 1983. – С.18 – 25.
- <sup>10</sup> Євтух В.Б., Ковальчук О.О. Українці в Канаді. – К., 1993; Євтух В.Б., Ковальчук О.О. Українські канадці: проблеми соціальної інтеграції // Український історичний журнал. – 1991. – № 8. – С. 24 – 31.
- <sup>11</sup> Знаменська М.В. Взаємовідносини громадськості України з діаспорою // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – К., 1995. – Вип.5. – С.65 – 80.
- <sup>12</sup> Аппатов С.Й., Горбатюк Н.П. Океан – не перепона. Формування українсько-канадських відносин і роль у цьому української діаспори // Політика і час. – 1998. – №10. – С.19 – 23.
- <sup>13</sup> Свістун В. Україна і скитальці. – Торонто, 1946; Когутська Н. Четверть століття на громадській ниві. – Вінніпег, 1952; Тесля І., Юзик П. Українці в Канаді: їх розвиток і досягнення. – Мюнхен, 1968; Морунчак М. Історія українців Канади. – Вінніпег, 1974; Петровський М. Мрії, сльозами облиті. – Торонто, 1977; Фігус-Ралько А. Українська Канада. – Київ-Вінніпег, 2001.
- <sup>14</sup> Кравчук П. Важкі роки. – Торонто, 1968; Його ж. З рідним народом. – К., 1979; Його ж. Українці в Канаді // Прапор. – 1989. – №7.
- <sup>15</sup> Гомін України. – 1999. – 27 березня.
- <sup>16</sup> Вісті з України. – 1992. – № 28.
- <sup>17</sup> Вжесневський Б. Виступ на Всесвітньому форумі українців // Сучасність. – 2001. – С.100 – 101.
- <sup>18</sup> Українські вісті. – 2000. – 5 липня.
- <sup>19</sup> Цит. за: Євтух В.Б., Ковальчук О.О. Українці в Канаді... – С.87.
- <sup>20</sup> Русанівський В. Міжнародне співробітництво в галузі української культури: стан і перспективи // Вісник АН УРСР. – 1990. – № 12. – С.20.
- <sup>21</sup> Демократична Україна. – 1998. – 18 березня.
- <sup>22</sup> Антонюк О. Українці в світі // Політика і час. – 1993. – № 5. – С.25.
- <sup>23</sup> Там само.
- <sup>24</sup> Українське слово. – 1992. – 6 вересня.
- <sup>25</sup> Українська газета. – 1993. – 7 – 20 жовтня.
- <sup>26</sup> Тибінка І., Ялова О. На принципах особливого партнерства. Українсько-канадські семінари з питань безпеки // Політика і час. – 2000. – С.33 – 37.

*Надійшла до редакції 18.12.2002*